

iza meksičkog zaljeva

aldous haxley

za datume, tako da su simboli smrti na povijesnim ostacima u Centralnoj Americi tako česti kao što su to brojevi na nadgrobnim spomenicima na modernim grobljima.

Kad uspoređujemo dvije različite umjetničke tradicije kao što su, na primjer, indijska i Maya, odmah se nameće pitanje: zašto su te dvije umjetnosti tako različite? Postoje dva umjetnika koja su sposobna da rade što hoće u tehnici koju imaju, zašto onda onog koji živi u Indiji želi da se izrazi senzualno, a onaj koji živi u Centralnoj Americi te želje nema? Zašto jedan nalazi najbolju temu u smrti, dok se drugi neminovno inspirira mislima o seksualnom zadovoljstvu? Znači li da odsutnost erotske teme iz umjetnosti Maya i prisutnost strogosti potvrđuju da su oni genetski manje zainteresirani za seks nego što su Indijci, ili mi sami? Možda je tako, ali ipak smatram da to ne može biti točno. Zašto je jedna umjetnička tradicija drugačija od druge? Geografski klimatski i ekonomski razlozi sigurno imaju svoju ulogu. Možda i rasne razlike! Ali konačni, odlučujući faktor je slučaj – slučajnost neobične kombinacije kromozoma, a potom orode nje neobično nadarene osobe. Zatim, slučaj da je ta osoba tako odgojena ili da se našla na istaknutom položaju u društvu, na kojem može utjecati na svoje drugove. Slučaj da su je podržavali kraljevski ili crkveni krugovi, i tako dalje, da ne nabrajamo u nedogled. Ako želimo nagadati i generalizirati, možemo reći da se glavne crte jedne kulture mogu predvidjeti ako su nam poznate vanjske sile koje djeluju unutar jednog društva. Međutim, detalji su rezultat slučaja, i stoga ih ne možemo predvidjeti. Na primjer, možemo predvidjeti da će zemljoradnici imati razvijeniju umjetnost nego lovci. Ali, ne možemo predvidjeti prirodu umjetničkih oblika, niti umjetničku vrijednost. Nikakvo poznavanje izvanjskih sila neće nam pomoći da predvidimo da će *određeno* poljoprivredno društvo prikazivati boga plodnosti kao falus ili kao vulvu, ili kao čovjeka sa sjekirama i njuškom tapira. Ove konkretne osobitosti kulturne tradicije plod su slučaja, i ne mogu se predvidjeti.

CHICHICASTENANGO

Chichicastenango je najkonzervativnije selo među većim i pristupačnijim selima plemena Quiché. Usprkos dosta bliskom kontaktu s vanjskim, sumnjičavim svijetom, svi stanovnici su čvrsti vjernici koji vjeru marljivo primjenjuju. U što oni, zapravo, vjeruju? Nikome nije sasvim jasno. Ali, u svakom slučaju, nema od njih boljih katolika, a sigurno ni boljih pogača u cijeloj Guatemali.

Jedna od zatamjenjenih crkava koje sam posjetio bila je nalik na hambar ispunjen zvukom i pokretom. Od vrata do glavnoga oltara stajao je niz svijetlećih lojanica, a uz svaku je klečao po jedan Indijanac koji se molio, križao i, prema nekom svom ritualu, palio, gasio i dodavao još lojanica iz svoje torbe. Žene su čučale do svojih muževa i gledale u prazno kao da ih se to nije ticalo. U međuvremenu, molitva se glasno i strastveno širila. U svom odnosu s natprirodnim, Indijanci su zaboravili svoju anglosaksonsku pasivnost. Glasovi su im se dizali i sputšali prodorno kad su se tužili, a oštro kad su protestirali. Izlagali su svoj slučaj, molili, pa čak i prijetili. Ako nisu uspjeli uvjeriti bogove da im daju što su tražili, na primjer, muško dijete, dobru žetvu ili ozdravljenje, onda ih je trebalo natjerati da tako urade. U visokim nišama iznad oltara, ukrašeni indijanski barokni idoli mahali su rukama i obojenim draperijama. Tamna lica obožavalaca bila su uzdignuta prema njima, gorela su od zanosa, vjere, obožavanja ili ljutitog neodobravanja. »O San José!« čulo se glasno, a zatim: »abra kadabra, kadabra«

niz nerazumljivih indijanskih zvukova. A za čitavo vrijeme tih molitava, ruke su se ceremonijalno lomile, spuštale i dizale, povlačile i kretale prema naprijed kao da su zaposlene oko neke misteriozne igre šaha. I na kraju, igra je bila završena. Igrač je bio zadovoljan što je matirao nevidljivog protivnika, lojanice su stajale na podu za izгоре, a igrač je ustao i izišao. (Slijedili su ga žena i djeca na koje se nije osvrtao.) Izišao je u drugi, netajanstveni, osunčani svijet izvan crkvenih vrata.

U što, zapravo, vjeruju Indijanci? To sam pitanje postavljao svećenicima, domaćinima i strancima, antropolozima, ali nikad nisam dobio zadovoljavajući odgovor. A možda i nema odgovora, već postoje djelomični odgovori. U Guatemali ne postoji jedna vjera, već ih ima mnogo. Svaki okrug, skoro svako selo ima svoje rituale i, po svojoj prilici, vjerovanja. Elementi kršćanskih i pretkršćanskih rituala povezani su na bezbroj načina. Katolički hram dobio je vrlo iznenađujuće nadopune, a evanđelje raznorazne promjene.

Indijanci ne prave nikakve razlike među bogovima koje žele pozvati i među ritualima koje će primijeniti. Najosnovnije je da oni vjeruju u to da su božji namjesnici kvalificirani i da rituali postiču magični učinak. Isto tako nalaze izgovore da bi se u društvu zabavili. Najvažnija i nezaobilazna stvar je zabava. Ako ih to zadovoljava, nije ni najmanje važno uz čije ime, sjećanje ili događaj *fiesta* vezana. Glavni razlog postojanja mitologije je izgovor za *fieste*, dramske igre, prerusavanja i zajedničke zabave.

COPÁN

Čini nam se da je ljepota skulpture Maya neizmerno čudna i daleka. Evropejac gleda ta zapanjujuća djela oko sebe, ali ih gleda kao preko nekog ponora. Ona postoje u svijetu osjećaja i razumijevanja koja su tuđa njegovu svijetu. Goleme lubanje, primjerice, nemaju nikakve veze s tamom našega kasnijeg srednjeg vijeka ili ukrašenim strahotama barokne nadgrobne umjetnosti. Na tim velikim kubičnim monolitima ukrašenim (nepogrešivim osjećajem za dekorativni efekt!) očnim dupljama, nosnim šupljinama, zubima, ne vidimo nimalo evropskog žaljenja za prolaznošću, našeg osobnog užasa zbog uništenja ili propadanja. Što vidimo tu? Suočeni s ovakvim nevjerojatnim predmetima, možemo samo postaviti pitanje, a ne možemo se nadati da ćemo na njega dobiti odgovor. Nemoguće je iz vlastitog iskustva saznati što su ljudi koji su pravili takve predmete osjećali i mislili. Svaki život ima svoju logiku, a životna logika ljudi koji su živjeli u određeno vrijeme, u određenim kulturnim uvjetima, u pojedinom se trenutku podudara. Životna logika Maya nije bila ista kao naša. Divljenje s kojim promatramo njihova umjetnička djela popraćeno je nerazumijevanjem. Što su oni, zapravo, htjeli? *Quien sebe?*

COPÁN

Copán je golemi spomenik velike preokupacije Maya vremenom.

Na stanovitom stupnju svijesti, vrijeme neizbježno postaje opsesija. Svaka stela označava, za Maye, kraj jednog kraćeg kronološkog perioda uz pomoć kojeg su računali svoj položaj u beskonačnom protoku, konac katuma od 7200 dana ili češće pola i četvrt katuna. Gradili su hramove, piramide i stepeništa, a onda ih povećavali da bi njima proslavili druge značajne vremenске periode. Hijeroglifi koji su urezani na monolitima i zidovima stepenica, i

NA BRODU

Najznačajnija stvar zimskog krstarenja jest reklama koja ga prati. To su biseri proze! Kakve slike i metafore! Kakav je to nevjerojatni izvještajni književni stil! Zar da se brod jednostavno nazove brodom? Nećemo, valjda, dopustiti takvu banalnost! Oči nisu oči, već fontane pune suza! Ah, brod nije brod, već »gigant nalika na jahu«, ili »vesela i prvoklasna hostesa za svjetski poznate ljude«.

Zatim dolaze značajna mjesta na koja će vas te gigantske hostese prevesti – mjesta na kojima se »kupate u tekućem opalu«, gdje »čudni gradovi osluškuju daleko u povijest svijeta«, gdje možete čuti »muklu jeku poganskog smijeha i primitivne molitve«. Naravno, nikad se ne zaustavljate u zapadnoindijskim lukama, nego »slijedite staze *conquistadores* u romantičnom sjaju španjolskoga tla«. Nećete jednostavno posjetiti Mediteran, nego ćete se »ljuljuškati na bljedozlatnom pijesku Rivijere« (i to u veljači, neka vas bog pomogne!).

A ljudi s kojima ćete se družiti na tim sjajnim gigantima sve su samo »poznati«, »sofisticirani« i »važni ljudi«. U najgorem slučaju, to će biti »veselo, šarmantno društvo, koje misli da je krstarenje savršena kombinacija lukavstva i štednje«.

Silna je šteta što brodovi nemaju oči. U toj slatkoj literaturi njihove vjede bile bi malo više nego samo *nezatno* umorne. . .

QUIRIGUA

Kipari Maya imali su samo kamen kao alat. Ipak, njime su isto toliko uspješno baratali kao najbolje opremljeni kipari ovog stoljeća. Uspjeli su prevladati ograničenja svoje neolitske tehnike umijećem i nevjerojatnom strpljivošću. Bili su slobodni da s materijalom koji su imali rade što su god htjeli. Što su god htjeli i voljeli. Ali, što su voljeli? Odgovor glasi da su voljeli samo ono što su mogli voljeti, ono što su psihološki bili spremni da vole. Njihov *Zeitgeist* je samo jedan profesor Pavlov na svemirskoj ljestvici. Kipari su mogli uraditi što su god htjeli s materijalom koji su imali. Međutim, bilo je nekih stvari koje oni jednostavno nisu mogli voljeti. U umjetnosti Maya najočitija je odsutnost ženskog lika i sve što uz to još ide. U hramu Maya ne postoji božica ljubavi. Nebeska osoba koja bdi nad plodnošću Centralne Amerike nema nikakvih ženskih atributa koji se obično pridaju tom božanstvu, nego se ono pokazuje u liku muškarca koji drži sjekiru – jer on je još i bog groma i kiše – a uz to ima grotesknu tapirovu njušku.

Ukrasi Maya su raskošni kao tropske šume, ali to su šume u kojima se može slobodno disati, a da se ne udiše zrak koji stvarno uzbuđuje. Život tog mnoštva ornamenata, koji su tako nevjerojatno živi, zapravo je život razuma, imaginacije, oslobođene topline i punoće stvarnih tijela. Ravne linije i uglovi, površine koje su vodoravne i vertikalne, sve čisto geometrijske apstrakcije javljaju se u bogatim simboličkim dekoracijama Maya. Njihove svete ličnosti ne nose indijanske mitre s gustim čipkama na obilnim tijelima. Ne, njihove su glave ukrašene čistim geometrijskim apstrakcijama, poput glatkih metalnih stožaca i cilindara na likovima fresaka Piera della Francesce. Njihovi dekorativni oblici nemaju senzualnosti i oni nikad nisu izravne predodžbe erotskih scena ili možda erotski značajnih osoba. Nema seksa u umjetnosti Maya, a kao kompenzacija postoji toliko mnogo smrti! Od broja deset pa dalje, svi hijeroglifi su varijacije na temu oblika glave smrti. Devet lica, svako s izrazitim značajkama i amblemima, i svi s istom donjom vilicom bez mesa. Natpisi na spomenicima uglavnom su vezani

koji se još mogu čitati, nisu ništa drugo do komplicirani datumi, a i mnogi drugi hijeroglifi, kad bi se mogli dešifrirati, sigurno bi se odnosili na astronomske pojave kao što su pomračenje Sunca ili spajanje planeta. Vrijeme se nalazi u samom srcu religije Maya. Glavna dužnost najpozvanijih čini se da je bila ta da svojim intelektom shvate vrijeme. Neobrazovane mase samo su pasivno primale rezultate svećeničkih napora. Njihova jednostavna i uzbuđujuća dužnost bila je da se vesele u ceremonijalnim ritualima kad je došlo odgovarajuće doba za to, da se žaloste za vrijeme nesretnih dana, da pokažu svoj strah i užas u kritičkom zatvaranju nekog misterioznog i značajnog perioda i da izvode rituale protiv predviđenih pomračenja Sunca. Njihov odnos prema vremenu bio je u biti emocionalan, a svećenički odnos bio je intelektualan.

Ljudi su svjesni trajanja i njih samih unutar tog trajanja. Mogu se vidjeti kako miruju u tom protoku, ali ipak osuđeni da to potencijalno neprestance pretvaraju u stvarno, i da to rade sve dok potencijalno ne postane smrt, čijim ispunjenjem potencijalno više ne postoji. Ili se ljudi u svojoj imaginaciji mogu vidjeti kako stoje na rubu noža sadašnjosti, između nepoznate budućnosti i sve manje i manje poznate prošlosti, kako glavačke idu prema određenoj katastrofi. Prva slika predstavlja sred-njovjekovnu koncepciju vremena, a druga Galilejevu, Newtonovu i našu (osim u matematičkim pristupima). Oboje koncepcije su podjednako depresivne. Zapravo, svaka zamisao vremena mora biti depresivna. Jer, bilo koja zamisao vremena uključuje intimno prepoznavanje tijeka kao vječnog nestajanja. Mi ne možemo podnijeti misao o protoku, o protoku u odnosu prema našem postojanju, pa čak i gore od toga, o protoku kao o prijetećoj i destruktivnoj sili u odnosu na naše biće. Pravilno, jedinstveno, neizdiferencirano vrijeme teče ispod i kroz sav život, ispod i kroz razne boli i zadovoljstva, dosade i nadahnuća, a iz izgleda bezvremenske ekstaze – stalno isti misteriozni tamni protok u ništa. Ponavljam da je nepodnošljivo to shvatiti. To nije moguće podnijeti.

NA BRODU

More u Meksičkom zaljevu bilo je mirno, tamnoplavo i lagano namreškano postojanim povjetarcem. Izgledalo je kao da plovimo na beskrajnom prostranstvu marokanske kože, preko raskošnog kraljevskog omota neke knjige velikog formata.

Ponovno sam sjeo i pročitavao Lawrenceovu *Krilatu zmiju*. Skoro sam došao do kraja. Junakinja se pomirila da »ostane, da uroni u veliko more te žive krvi, u neposrednoj vezi s tim ljudima i ženama«. To je završetak za koji je Lawrence upotrijebio sve svoje izvanredne snage da ga učini neuvjerljivim. Nitko nije pisao snažnije i bolje od samog Lawrencea u *Krilatoj zmiji* o beznađnoj psihološkoj pustoši i dosadi ljudskih bića koja još nisu dosegla duhovnu razinu svijesti. »Čudna rasna odbojnost Indijanaca prema stvari koju mi nazivamo duh... Oni razumiju dušu koja je sačinjena od krvi. Ali duh koji je nadmoćniji i koji predstavlja kvalitetu u našoj civilizaciji, to oni masovno, tamno i barbarski ne priznaju.«

Lawrence ilustrira tu temu iz odlomka u odlomak sjajnim opisima događaja, a svaki nas snažno pokreće da podijelimo mržnju koju junakinja gaji »prema tim ljudima, njihovu užasnu primitivnost, *á terre, á terre*«, da osjetimo »njezinu odbojnost prema tim ušljivim i prizemnim ljudima, i njihovu istovremenu čežnju i mržnju »gornjeg svijeta svjetla i svježeg zraka«, kojemu je sama Kate pripadala. A ipak, na kraju, od nas se traži da se odredimo svjetla i svježeg zraka i da uronimo u »veliko more žive krvi« – te krvi koja se prirodno i spontano pretvara u mržnju duha, ušljivost i »mračno uzbuđene žudnje za smrću«. Takav poziv ne možemo prihvatiti. Lawrenceovi savršeni opisi ovog užasa neoskrvrjene krvi čine poziv neprihvatljivim. Ni on sam nije mogao prihvatiti vlastiti poziv. To nam pokazuju životne činjenice. Kate je ostala uronjena u primitivnu krv Mixica, ali Lawrence je otišao. Čak i da ne znamo činjenice iz njegova života, sama knjiga bila bi dovoljan dokaz.

Napredak od primitivizma do civilizacije, od čiste krvi do duha i duše jeste napredak čija je cijena fiksna. Cijena koju moramo platiti za duh i razum

nikad nema popusta, ni najmanje. Lawrence je to smatrao preskupim i stoga je predložio da vratimo dobro i da nam se vrati novac. U praksi, međutim, shvatio je da je psihološki nemoguće vratiti nove privilegije ili biti zadovoljan primitivizmom kojim je platio za nova dobra. Nije ostao u Mexicu.

Kako je rekao Spinoza, ljudsko ropstvo je cijena za ljudsku slobodu. Prednosti prvog stanja (a ljudsko ropstvo ima mnoge i osnovne prednosti) neusporedivo su s prednostima onoga drugog. Moramo biti zadovoljni da platimo, te da dalje stalno plaćamo nesmanjenu cijenu za dobra koja smo sami odabrali.

Aldous Huxley, Iza meksičkog zaljeva (Vintage Books, New York, 1960, prvo izdanje 1934.)

(Izbor, prijevod i komentar: Dunja Jutronić-Tihomirović)

Aldous Huxley se rodio 1894. u engleskoj grofoviji Surey a umro je 1963. na svojem imanju blizu Los Angelesa. Potekao je iz obitelji intelektualaca. Njegov djed, Thomas Huxley bio je znameniti biolog, inače Darwinov sljedbenik, a i tatk. Julian Huxley bio je također vrlo istaknut biolog.

Huxleya najbolje znamo kao pisca romana *Kontrapunkt* (1928) i *Krasni novi svijet* (1931), u kojima se, kao i u mnogim drugim djelima, bavi ideološkim i etičkim temama.

Mnogo je putovao. Bilješke s puta i putopisi također se ubrajaju u njegov književni rad. U razdoblju između 1923. i 1930. živio je sa ženom i sinom u Italiji, a tijekom 1925. i 1926. bio je na putu po Indiji i Srednjoj istoku. Godine 1934. i 1935. Huxleyjevi su boravili u Centralnoj Americi i SAD. Putopis *Iza meksičkog zaljeva* potječe iz toga razdoblja.

Knjiga je, zapravo, povijesni dokument putovanja po Centralnoj Americi kakva je bila tridesetih godina. Mnoge faktografske i političke činjenice nisu više naročito zanimljive, jer su se u ovih pedeset godina mnoge stvari promijenile: primjerice, britanski Honduras više nije britanska kolonija. No, priroda i arheološki spomenici ne mijenjaju se za tako kratko vrijeme, a postoje i zapažanja koja ostaju zanimljiva i za mnoge generacije. Dakle, najvrijedniji su u tom putopisu Huxleyjevi zapisi o tamošnjoj kulturi i razmišljanja potaknuta događajima na putu. Knjiga je izišla 1930. a ponovno je tiskana 1960. U predgovoru tom drugom izdanju Huxley je napisao da je ugodno iznenađen jer bi se još mogao složiti s mnogim tadašnjim razmišljanjima i estetskim sudovima. Bio je impresioniran spomenicima Maya i divio se majstorstvu njihovih umjetnika. No, ti spomenici odslikavali su mu samo život razuma, to su geometrijska apstrakcije bez topline i senzualnosti, Huxley nije našao mnogo simpatije ni za vjeru Maya. Vide-nje Mexica bilo je i ostalo negativno, naročito u usporedbi s njegovim oduševljenjem prema indijskoj kulturi i istočnim filozofijama. Slično T.S. Eliotu, on se u svojem četvrtom desetljeću počeo zanositi i mističizmom utemeljenim na nekim budističkim učenjima i sav njegov rad poslije toga bio je prožet takvom filozofijom. Mexico ga je u tom pogledu ostavio hladnim.

odrastanje

bogdan arnautović

VOŽD

prelijepa moja:
teza po kojoj sam glinena spona
između svetotajstva i očiglednog
nikla je dok sam ležao bolest vuka,
kako me slavi Đavo – takav sam.

beharu, slatka i mrsna mezgro:
ti znaš da se staklo reže i dijamantom
i bridom ruke, te da ću –
budem li mrk, milostiv i uravnotežen

reformisati biljni svijet,
koliko li obremenih kamelija usput,
što neba kušah, a još me
voliš ciganski:
podočnjacima i tučkom, vjetrovito,
dio po dio.

I kad ti sučem sise kao tanjoj algi tijelo,
i kad tvrdim da je isto nekog udaviti
ili stražu čuvati – ciganski se naderdaniš
pa srce čupaš,
između ugaraka se dužiš
a meni nepce ljljani.

DJEČACI

perjano ravno – do konačišta:
mahovina pokazuje istok, i rutvica,
strnjika – to ikivo banditsko.

prah pješčanog sata/pejzaž golubinji,
vitko klatno u mesu zvečarke,
ta povijuša/tišina
deveti put mi se oko slabina ovija

dječaci od sna bojažljiviji,
moćni a tužni kao žar što se prenosi iz peći
u peć,
cvjetaju poput zemljane kore na noktima tumača
zadnjih namjera.

perjano ravno – do dveri matičnih
kao paučina izmišljeni zmaja nad trapom
krote dječaci,
lišće im se o obrve zapliće.

ODRASTANJE

Kad diše more uhodim pripeku,
nježno se družim s morskom nemani
na očevini/pučini,
rječit mukom,
kao siroče poslušan.

Utaman vojarništvo,
ova šaka kao bradva,
utaman bunt u tom sunčevom jaru,
kupelji parhoj.

I orlica, i jastrebeca, i sokolica
vazda sličnih čvorastih mišića i jezika,
posjekotine nalik na tetivu školjke –
zlo u tom druženju bistre.

ako i na časak posumnjam da sam mliječ
ta neman će me tanjiti, tanjiti i zakovati.